

Przedmowa

Oddawana do rąk Czytelników książka *O rewolucji. Obrazy radykalnej zmiany społecznej* składa się z ponad dwudziestu artykułów, których autorzy analizują znaczenie pojęcia „rewolucja” stosowanego w naukach społecznych i humanistyczne, zastanawiają się nad statusem teorii rewolucji i w świetle wybranych przez siebie założeń teoretycznych analizują przypadki empirycznych rewolucji. Odrębna grupa tekstów poświęcona jest sposobowi wykorzystania kategorii ‘rewolucja’ w naukach społecznych.

Można nieco górnolotnie powiedzieć, że książka ta dorastała wraz z nami, grodem badaczy wywodzących się ze środowiska filozofów i socjologów poznańskich, którzy bacznie obserwowali przetaczającą się przez Ukrainę falę wydarzeń politycznych opisywanych jako „pomarańczowa rewolucja”, a w powietrzu, wydawało się, wisiała kolejna wiosna narodów, tym razem (nie unikając patosu) roznosząca „płonące żagwie wolności” dalej i dalej na Wschód. Jakkolwiek atmosfera kijowskiego Majdanu i zapach „kwiatowych rewolucji” dostępne były nielicznym badaczom, to uruchomiły ożywioną dyskusję nad samym fenomenem rewolucji. Zadaaliśmy sobie wtedy pytania o zasadność określania wydarzeń na Ukrainie mianem rewolucji. Dodajmy, że pojęcie rewolucji jest jedną z centralnych kategorii w rozwijanym od końca lat siedemdziesiątych w Poznaniu nie-Marksowskim materializmie historycznym, który niektórym autorom posłużył jako podstawa konceptualizacyjna analiz toczących się na wschód od Polski wydarzeń. Zapis tych dyskusji opublikowany został w dwóch tomach „Przeglądu Bydgoskiego”, w tomie XVI z 2005 roku pod tytułem: „Spojrzenia na pomarańczową rewolucję” oraz w tomie XVII z 2006 roku: „Białoruś – w oczekiwaniu na rewolucję?” Redaktorowi Naczelnemu „Przeglądu Bydgoskiego”, Panu Profesorowi Januszowi Ostoi-Zagórskiemu, dziękujemy za udzielenie nam gościny na łamach „Przeglądu Bydgoskiego”.

Istotą stawianego problemu było przede wszystkim samo zdefiniowanie pojęcia rewolucji i jego teoretyczny status dla interpretacji procesów zmiany społecznej. Jak się wydaje, związek rewolucji politycznej i zmiany społecznej jest tutaj milcząco zakładany. Takie stawianie sprawy utrudnia analizę samej zmiany społecznej w jej społecznej złożoności, szczególnie gdy zjawiska wymykają się agonistycznym schematom gier elit politycznych czy modelom pozostających w śmiertelnym uścisku posiadaczy środków produkcji i pracowników. Pojęcie rewolucji wymaga zatem nowego odczytania, a znaczenia z nim związane wymagają kolejnego doprecyzowania i dyskusji. Problem stał się palący, gdy na salony teoretyków wkroczyło nieco fałszywie brzmiące pojęcie „rewolucji demokratycznej”, a zjawiska społeczne najwyraźniej wymykały się deprywacyjnym schematom lub były elementem eksportu (czy działań imitacyjnych) do miejsc dotychczas „skutecznie izolowanych”.

Z drugiej strony, swoista fascynacja rewolucją okazała się elementem specyfiki, co najmniej regionalnego, środkowoeuropejskiego patrzenia na rzeczywistość polityczną i społeczną. Stąd też być może tak łatwo i tak szybko byliśmy skłonni nazywać rewolucją wydarzenia ukraińskie, a następnie dość bezkrytycznie przywoływać analogie z polską „rewolucją Solidarności”, a jeszcze częściej z upadkiem realnego socjalizmu po historycznych wyborach z czerwca 1989 roku. Problem wydaje się tym bardziej złożony, gdy przekroczymy ramy naszych własnych doświadczeń. Dzieje się tak m.in. dlatego, że rewolucja jest już czymś znaczenie więcej niż doświadczeniem europejskim, choć tutaj (na europejskim gruncie) rewolucje przeorały społeczeństwa najwcześniej i najgłębiej (zakładając oczywiście, że zarezerwujemy to pojęcie dla nowoczesności).

Z reguły w dyskusji o rewolucji przywołuje się co najmniej trzy wydarzenia historyczne, które następnie służą za podstawę mniej lub bardziej udanych wnioskowań *per analogiam*. Chronologicznie pierwszym jest Rewolucja Angielska (II połowa XVII wieku), określana także jako wojna domowa (*English Civil War*). Z dzisiejszej perspektywy widziana jest czasami łącznie z wydarzeniami społecznymi towarzyszącymi rozwojowi przemysłu czy zmianom technologicznym. Na ogół następną z przywoływanych rewolucji nowoczesności jest XVIII-wieczna wojna domowa o niepodległość Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, określana – choćby w refleksji Hannah Arendt – jako rewolucja amerykańska. Kolejne rewolucje to oczywiście Wielka Rewolucja Francuska, dalej zapewne równie skutecznie wdrukowana w świadomość masową Rewolucja Październikowa z 1917 roku (w opozycji do epizodycznie przywoływanej swojej poprzedniczki, tzw. Rewolucji Lutowej). Lista ta nie jest rzecz jasna ani wystarczająca, ani kompletna, choć wydaje się, że każdy z przywołanych przykładów pełni rolę swoistego archetypu i punktu odniesienia. Przywołana powyżej Hannah Arendt w książce z lat sześćdziesiątych *O rewolucji* (nieprzypadkowo nawiązujemy do tego tytułu) przeciwstawia Rewolucję Francuską Rewolucji Amerykańskiej, wnioskując o istnieniu dwóch generalnych typów rewolucji. Rozróżnienie to pozwala autorce na dokonanie pewnych uogólnień dotyczących bardziej współczesnych wydarzeń rewolucyjnych.

Odrębny status interpretacyjny wydaje się mieć wspomniana już rewolucja bolszewików w Rosji i to ona dominowała do niedawna jako rewolucja *par excellence*, dziedziczka „etosu krwawej rewolucji”, nie tylko zresztą w masowej wyobraźni (np. znanymi obrazami z filmu Siergieja Eisensteina). Na zasadzie pewnej oczywistości nawiązywał do niej choćby Charles Tilly, gdy niespełna 30 lat temu próbował teoretycznie rozstrzygnąć problem różnicy pomiędzy rewolucją i rebelią (w swej interpretacji powołując się m.in. na Lwa Trockiego).

Porzucając kontekst europejski, lista rewolucji, które uzyskały już samoistny status, porównywalny do przywołanych „typów idealnych” radykalnej zmiany społecznej, jest co najmniej kilka; świadczy to o „planetaryzacji” tej formy wydarzeń politycznych (nawet jeżeli jest to tylko rozpowszechnienie przyjętej w Europie nomenklatury). Piotr Sztompka, który w niespotykany dotychczas sposób włączył rewolucję do swojej książki *Socjologia zmian społecznych* (Kraków 2005) i wydanej w tym samym roku zbioru tekstów źródłowych (*Socjologia. Lektury*,

Kraków 2005), wymienia między innymi Rewolucję Meksykańską (1919) i Chińską (1949). Można dodać do tej listy Rewolucję Kubańską (1959), z wpisanym w jej symbolikę (a obecnym dziś w kulturze masowej) wizerunkiem Ernesto Guevary. Autorzy artykułów zamieszczonych w niniejszym tomie dodali do tej listy m.in. rewolucję irańską (1978) i najbliższą nam czasowo rewolucję boliwijską. Uzupełnili zaś tradycję rewolucji europejskich o rewolucję w Austrii (1918-1920), rewolucję „Solidarności” (1980-1981) i przywołaną już rewolucję ukraińską sprzed trzech lat (2004). Spektrum analizowanych wydarzeń jest zatem szerokie, a przesłanki poznawczych poszukiwań i szkicowania odmiennych obrazów radykalnej zmiany w pełni uzasadnione. Zapraszamy do lektury.

Praca oddana do rąk czytelników podzielona została na cztery części:

I. *O rewolucji. Zamiast wprowadzenia* – będąca propozycją rozstrzygnięć semantycznych i wykładu teorii rewolucji w socjologii historyczno-porównawczej (stanowisko Thedy Skocpol i Jacka Goldstone’a) i nie-Marksowskiego materializmu historycznego (stanowisko Leszka Nowaka);

II. *O ideowych obrazach rewolucji* – pomyślana jest jako próba zestawienia odmiennych ideowo perspektyw odwołujących się do różnych tradycji i mitologii rewolucyjnych;

III. *O przypadkach rewolucji* – stanowi zbiór teoretyczno-empiryczny interpretacji poszczególnych rewolucji;

IV. *Obok rewolucji* – składa się z dwóch typów tekstów: część z nich analizuje pewne szczegółowe aspekty procesu rewolucyjnego, inne – sposób wykorzystania kategorii rewolucji, która w naukach humanistycznych może pełnić funkcję metafory i/lub mitu.

Krótką historia książki sięga jesieni 2006 roku, kiedy to w Poznaniu odbyła się konferencja: „Rewolucja a zmiana społeczna” (16-17 października tegoż roku). Organizatorami tego wydarzenia były oddziały poznańskie dwóch towarzystw naukowych Polskiego Towarzystwa Filozoficznego i Polskiego Towarzystwa Socjologicznego (współorganizatorami były zaś: Instytuty Filozofii i Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza oraz Galeria Miejska „Arsenał”). W Komitecie Naukowym konferencji zasiadali: profesor Michał Chmara, profesor Krzysztof Łastowski, dr hab. Krzysztof Brzechczyn, dr Krzysztof Bondyra, dr Marek Nowak, mgr Mieszko Ciesielski i mgr Mariusz Weiss.

Książka zawiera wybrane i poprawione teksty nadesłane przez badaczy rewolucji (głównie uczestników przywołanej konferencji, ale nie tylko). Koszty sfinansowania tej obszernej monografii wzięły na siebie Instytut Filozofii i Instytut Socjologii UAM oraz władze dziekańskie Wydziału Nauk Społecznych UAM i władze rektorskie UAM.

Krzysztof Brzechczyn, Marek Nowak
Poznań, sierpień 2007

